

RAPORT: CARTOGRAFIEREA NARATIVELOR ANTI-UE DIN MOLDOVA

Acest studiu de monitorizare și cartare a narativelor anti-UE este unul fără precedent în regiune. Rezultatele de până acum arată că ținta principală a propagandei anti-UE este discreditarea procesului de integrare europeană a Moldovei și mai puțin discreditarea Uniunii Europene în sine. Dat fiind contextele electorale, unul din scopuri este descurajarea participării la alegeri a votanților pro-europeni.

2023

Autori

Eugen Muravski
Valeriu Pașa

Coautori

Gabriela Revenco
Rodica Pîrgari
Andrei Rusu

Rezumat

Acest studiu de monitorizare și cartare a narativelor anti-UE este unul fără precedent în regiune. Rezultatele de până acum arată că ținta principală a propagandei anti-UE este discreditarea procesului de integrare europeană și mai puțin discreditarea Uniunii Europene în sine. Dat fiind contextul electoral, scopul pare a fi descurajarea participării la alegeri a votanților pro-europeni.

Cel mai popular narativ, de departe, e că guvernarea nu este cu adevărat europeană și folosește discursul despre aderarea la UE pentru a-și masca incompetența, corupția și tendințele anti-democratice sau chiar dictatoriale. Terenul propice pentru acest narativ e întreținut involuntar chiar de către guvernare, care încearcă să monopolizeze discursul pro-european. Asocierea exclusivă a ideii de integrare europeană cu o singură forță politică riscă să reducă sprijinul pentru UE atunci când ratingul partidului de guvernare scade, iar sondajele recente par să confirme această tendință.

Cel mai popular narativ care vizează direct UE este dezbinarea internă dintre țările membre, cu accent pe lipsa de consens privind sprijinul pentru Ucraina. E un subiect foarte valoros pentru propaganda rusă pentru că poate alimenta mai multe mesaje simultan: că există disensiuni atât între țările membre, cât și între țările membre și instituțiile UE; că europenii s-au săturat să ajute Ucraina; că Ucraina nu este recunoscătoare pentru ajutor; că Moldova este mai servilă față de UE decât Polonia; că Moldova ar trebui și ea să interzică importul de cereale ucrainene și să nu mai sprijine Kiïvul.

În genere, sursele monitorizate tind să exploateze subiectele de actualitate ale săptămânii, iar eforturile de setare a agendei publice sînt relativ rare. În același timp, clasamentul narativelor și subnarativelor rămîne relativ stabil de la săptămînă la săptămînă, iar actualitățile sînt încadrate mereu în aceleași narative principale, ceea ce indică faptul că există totuși un efort coordonat, planificat de promovare a unor mesaje concrete.

Lipsa de claritate privind volumul finanțării UE pentru Moldova, privind agenda concretă de aderare la UE, dar și privind funcționarea instituțiilor europene, este folosită pentru a convinge publicul că sprijinul financiar european nu funcționează și că Moldova nu va adera la UE. Orice vid informațional este exploatat de propaganda rusă, așa că principala metodă de contracarare a acestor narative este transparența pro-activă și strategică din partea guvernului și a UE.

Descrierea proiectului și a metodologiei

Comunitatea Watchdog.MD a lansat acest studiu de monitorizare și cartografiere a narativelor anti-UE din Moldova pe 10 iulie, 2023. În total, monitorizăm 17 canale de Telegram și o pagină de Facebook, selectate în baza unor monitorizări precedente. Telegram-ul este un mediu foarte prolific pentru propaganda rusă și adesea oferă o variantă concentrată a mesajelor care ulterior sunt răspîndite și în sursele media mai tradiționale.

Procesul de monitorizare și redactare a rapoartelor săptămînale este un efort intens care implică de obicei 5-6 membri ai echipei. Conținutul relevant este analizat și catalogat în 16 narative generale, care la rîndul lor conțin 86 de subnarative. Nouă narative generale

vizează mai degrabă procesul de integrare europeană a Moldovei, iar șapte vizează direct Uniunea Europeană. Acestea au fost selectate în baza precedentelor proiecte de monitorizare, precum și altor cercetări naționale și internaționale.

- *Suportul financiar al UE este problematic*: include subnarative despre cum guvernul fură banii europeni, finanțarea UE bagă Moldova în datorii, nu este distribuită echitabil, sau mesaje precum că în genere UE nu prea dă bani.
- *Guvernarea nu este cu adevărat pro-europeană*: reunește acuzații că guvernarea folosește integrarea europeană pentru a-și ascunde sau justifica diverse ilegalități, că doar mimează procesul de reforme și, de fapt, discreditează ideea de integrare în UE;
- *UE aplică standarde duble în Moldova*: aici principala idee e că UE ar tolera nejustificat, din motive de partizanat politic, ilegalitățile guvernării;
- *Moldova nu va intra în UE*: motivele invocate inclus lipsa de sprijin popular, lipsa de deschidere din partea statelor europene, gradul jos de pregătire al țării și faptul că statutul de țară candidată nu oferă nicio garanție;
- *Aderarea la UE va atrage Moldova în război*: UE fie împinge activ Moldova în război, fie o folosește pentru tranzitul de arme, iar aderarea la UE ar însemna și aderarea la NATO sau, cel puțin, ar încălca statul de neutralitate al țării;
- *Moldova va pierde valorile tradiționale*: UE ar impune valori străine, ar promova cu forța „ideologia LGBT”, ar lupta împotriva creștinismului și ar distruge familia tradițională;
- *Moldova își pierde suveranitatea*: o împletitură de idei despre cum reforma justiției ar fi imixtiunea UE în treburile interne ale Moldovei, guvernarea ar fi marioneta Bruxelles-ului, aderarea la UE ar duce la pierderea integrității teritoriale sau chiar la unirea cu România;
- *Integrarea în UE duce la distrugerea economiei*: produsele europene ar invada piața locală, iar cele moldovenești nu ar avea acces pe piața UE, afaceri locale ar muri, Moldova ar pierde piața rusă, străinii ar lua terenurile agricole, satele moldovenești s-ar stinge, iar țara ar rămîne depopulată;
- *Integrarea europeană înseamnă rusofobie*: UE sprijină rusofobia din Moldova, aderarea ar însemna discriminarea vorbitorilor de rusă și ar fi împotriva intereselor găgăuzilor, guvernarea rupe relațiile cu Rusia și impune sancțiuni la comanda UE;
- *UE nu are viitor*: blocul comunitar ar fi invadat de imigranți și teroriști, ar fi în declin demografic, incapabil să facă față crizelor în economie și energie, liderii europeni ar fi incompetenți, iar construcția politică a UE nefuncțională;
- *UE încalcă interesele statelor membre*: Bruxelles-ul ar impune statelor membre politici cu care acestea nu sînt de acord, ar dilua identitatea națională a acestora, ar ignora voința populară, ar impune politici de austeritate și ar considera interesele statelor membre mai prejos decît interesele externe ale UE;
- *UE este marioneta SUA*: europenii nu ar conta în raport cu SUA, ar urma poziția americană chiar și împotriva propriilor interese, iar sprijinul pentru Ucraina ar fi tot la comanda SUA;
- *UE este dezbinată*: accentul e pus pe lipsa de consens privind sancțiunile împotriva Kremlinului sau privind sprijinul pentru Ucraina, la pachet cu ideea că statele membre au totuși interese politice și economice prea diferite, iar unele sînt discriminate la Bruxelles;

- *UE distruge valorile tradiționale:* UE ar promova forțat „ideologia LGBT”, valorile liberale, ba chiar satanismul, ar tolera islamismul radical, dar ar încerca să distrugă creștinismul și familia tradițională, statele mai conservatoare fiind astfel persecutate de Bruxelles;
- *UE este xenofobă:* europenii ar fi rusofobi, ar încălca drepturile rușilor în UE, ar împinge alte state spre un conflict cu Rusia, ar prelungi războiul din Ucraina, iar neo-nazismul și fascismul ar înflori în UE;
- *Probleme de extindere:* UE ar avea pretenții mai mari de la candidați decât de la statele membre, ar avea un comportament neo-colonial față de țările candidate, promisiunile de extindere ar fi pur și simplu false, UE s-ar destrăma dacă se extinde, unii membri s-ar opune vehement extinderii, iar procesul de aderare ar fi distructiv pentru economia țărilor candidate;

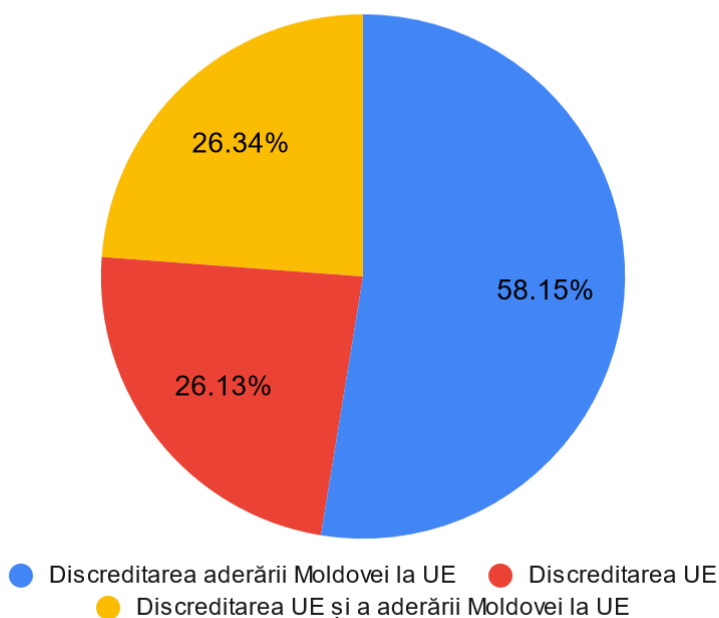
Unele narative par să se dubleze (Moldova își pierde valorile tradiționale vs UE distruge valorile tradiționale), dar pentru acest studiu de cartare distincția este importantă. Unele mesaje vizează direct UE (o comunitate desfrînată), iar altele țintesc mai mult politica internă din Moldova (guvernarea vinde valorile naționale pentru granturi și împrumuturi europene). Astfel, conținutul monitorizat e grupat în trei grupuri generale: 1) care vizează direct discreditarea UE, 2) care vizează discreditarea integrării europene a Moldovei și 3) care le vizează pe ambele. Aceste distincții sînt importante mai ales fiindcă studiul în cauză este unul fără precedent în regiune, cu sub-narative atît de detaliate și monitorizate continuu.

Procesul de monitorizare și redactare a rapoartelor săptămînale este un efort intensiv care implică de obicei 5-6 membri ai echipei. În perioada 10 iulie-1 octombrie, am analizat 1852 de postări relevante.

Totaluri monitorizare

După 12 săptămîni de monitorizare, una din principalele observații este axarea surselor monitorizate pe chestiunile de politică internă. Doar un sfert din postări au urmărit discreditarea Uniunii Europene în sine, pe cînd mai mult de jumătate s-au axat pe subminarea guvernării pro-europene de la Chișinău, dar și a ideii de integrare europeană.

Grupurile narrative, %total postări



Aproape fiecare a treia postare s-a înscris în cadrul narativului „*Guvernarea nu este cu adevărat europeană*”, care apare de aproape patru ori mai des decât al doilea cel mai popular narativ. În top cinci, un singur narativ vizează direct blocul comunitar - „*UE este divizată*”.

2. Guvernarea nu este cu adevărat pro-europeană	674	32.88%
13. UE este dezbinată	174	8.49%
4. Moldova nu va intra în UE	171	8.34%
1. Suportul financiar al UE este problematic	125	6.10%
8. Integrarea în UE duce la distrugerea economiei	106	5.17%
10. UE nu are viitor	133	6.49%
9. Integrarea europeană înseamnă rusofobie	117	5.71%
7. Moldova își pierde suveranitatea	132	6.44%
15. UE este xenofobă	103	5.02%
6. Moldova va pierde valorile tradiționale	58	2.83%
3. UE aplică standarde duble în RM	77	3.76%
14. UE distruge valorile tradiționale	42	2.05%
16. Probleme de extindere	47	2.29%
5. Aderarea la UE atrage Moldova în război	34	1.66%
12. UE este marioneta SUA	28	1.37%
11. UE încalcă interesele statelor membre	29	1.41%

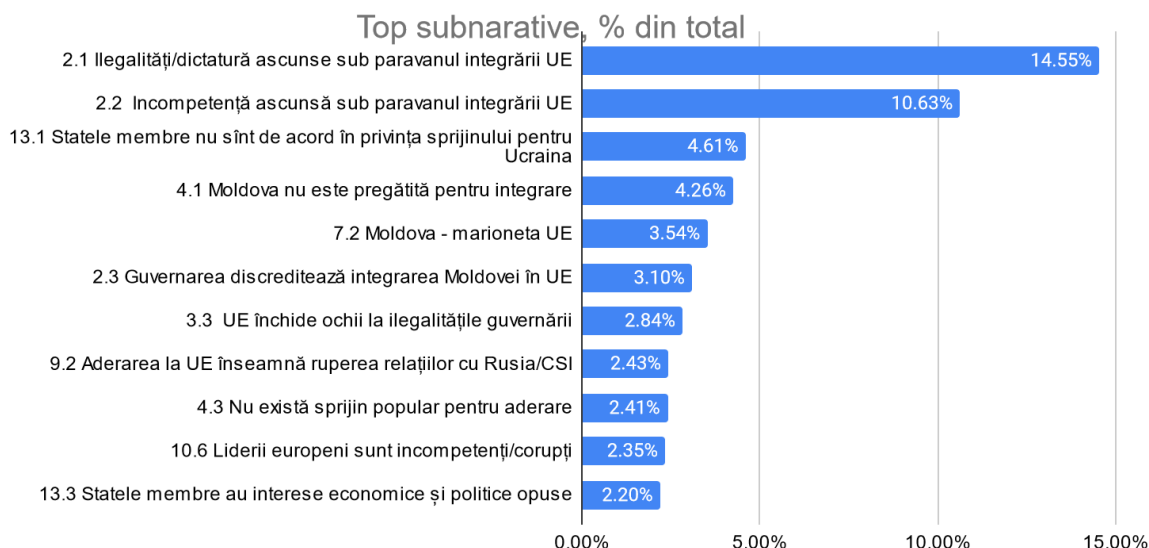
Principalele două mesaje care se regăsesc în acest narativ sunt că guvernarea folosește integrarea europeană pentru a-și ascunde ilegalitățile și pornirile „dictatoriale” (14,46% din

totalul postărilor) sau, pur și simplu, incompetența (10,48%). Multe dintre postările monitorizate conțin ambele subnarative, care sînt relativ complementare.

Per ansamblu, efortul propagandei anti-UE nu este direcționat atîta cître discreditarea înșăși a UE, ci mai degrabă cître discreditarea ideii și procesului de integrare europeană. Principala țintă este guvernarea, iar scopul pare a fi decredibilizarea acesteia chiar și în fața alegătorilor pro-europeni. Spre exemplu, cînd un sondaj a arătat că sprijinul pentru aderarea la UE a scăzut ușor, principalul mesaj a fost că această scădere e din cauza guvernării. Ideea că moldovenii nu ar mai vrea în UE a rămas pe plan secundar. Aceeași logică de descurajare a alegătorilor pro-europeni o găsim în narativul „*Moldova nu va intra în UE*”, al cărui cel mai popular subnativ e că „*Moldova nu e pregătită pentru aderare*”.

Asta nu înseamnă că meritele procesului de integrarea europeană în sine nu sunt atacate. Ideea că sprijinul financiar din partea UE e problematic, iar integrarea în UE va distruge economia moldovenească ocupă locurile 4 și 5 în topul narativelor. Discreditarea fondurilor europene mizează pe acuzații precum că guvernarea le fură, nu sînt distribuite echitabil, împovărează țara cu datorii sau că oricum ajung înapoi la companii europene. În paralel, sînt negate și alte beneficii ale integrării europene, mai ales accesul la piața europeană. Pe de o parte, este exagerată importanța pieții ruse, fiind menținut mitul că e cea mai importantă piață de desfacere pentru mărfurile moldovenești (chiar dacă demult nu mai este). Aici, integrarea europeană e descrisă ca principalul motiv pentru care producătorii moldoveni nu mai au acces la piața rusă. Pe de altă parte, e promovată intens ideea că mărfurile moldovenești nu sînt căutate în UE și nu pot fi competitive pe piața europeană. Concluzia firească e că aderarea la UE va distruge afacerile locale și piața internă va fi acaparată de produse și firme străine.

Alteori este mai greu de distins dacă o postare țintește mai mult în guvernare sau în ideea de integrare europeană și valorile europene. Spre exemplu, orice sancțiune penală sau electorală împotriva reprezentanților opoziției este deplînsă drept autoritarism, anularea democrației, fraudarea alegerilor și așa mai departe. Aceste critici sînt însă adesea însoțite de remarci de tipul „totul în numele integrării europene”, „în spiritul celor mai bune practici din UE” sau „iată adevăratele valori europene”. În acest fel se alimentează atît teza că guvernarea nu ține la valorile europene cît și faptul că UE ar fi ipocrită și nu ține în realitate la valorile declarate.



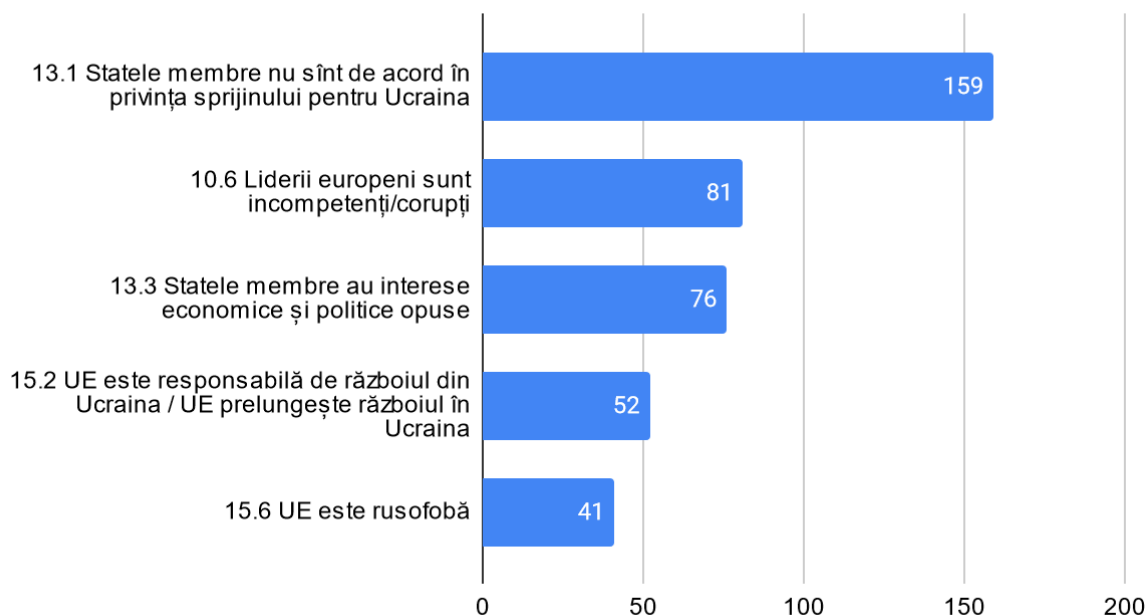
Dintre narativele care vizează direct UE, cel mai popular este că „UE este divizată”, iar principalul subnarrativ aici e că „Statele membre nu sînt de acord în privința sprijinului pentru Ucraina”. Acesta a fost cel mai răspîndit narativ despre UE în aproape fiecare săptămîină de monitorizare și a exploatat intens disputa Bruxelles-Varșovia-Kîiv privind importul de cereale ucrainene. E un subiect foarte valoros pentru propaganda rusă pentru că poate alimenta mai multe mesaje simultan: că există disensiuni atît între țările membre, cît și între țările membre și instituțiile UE; că europenii s-au săturat să ajute Ucraina; că Ucraina nu este recunoscătoare pentru ajutor; că Moldova este mai servilă față de UE decît Polonia; că Moldova ar trebui și ea să interzică importul de cereale ucrainene și să nu mai sprijine Kîiul.

Acest subiect are potențialul să rezoneze mai mult cu publicul din Moldova inclusiv din cauza tensiunilor dintre guvern și fermieri, care spun că statul nu-i protejează și nu-i ajută suficient. Printre cerințele lor s-a numărat și introducerea de restricții la importul de cereale din Ucraina.

Un alt subiect care a fost abordat de mai puține ori, dar totuși recurent, este disputa dintre București și Viena privind aderarea României la Schengen. Și acest subiect a fost folosit pentru a arăta dezbinarea europenilor și pentru a proiecta o imagine a UE ca un mediu de realpolitik cinic, fără solidaritate și onestitate.

O altă temă recurentă au fost mini-protestele și declarațiile grupurilor și persoanelor de extremă dreapta din UE împotriva Ucrainei. În cazul multora din „manifestările” prezentate, era vorba de grupuri mici de 5-10 persoane prin Grecia, Italia sau Germania, care poza cu pancarte anti-Ucraina sau, mai degrabă, anti-Zelenski. Aceste imagini sunt folosite pentru sugera că, de fapt, majoritatea populației din UE ar fi sătulă de Ucraina. Narativul e amplificat de mesajele anti-ucrainene din partea unor politicieni de extremă dreapta precum Diana Șoșocă (RO) sau partidul Alternativa pentru Germania.

Top 5 subnarative despre EU, nr. de postări



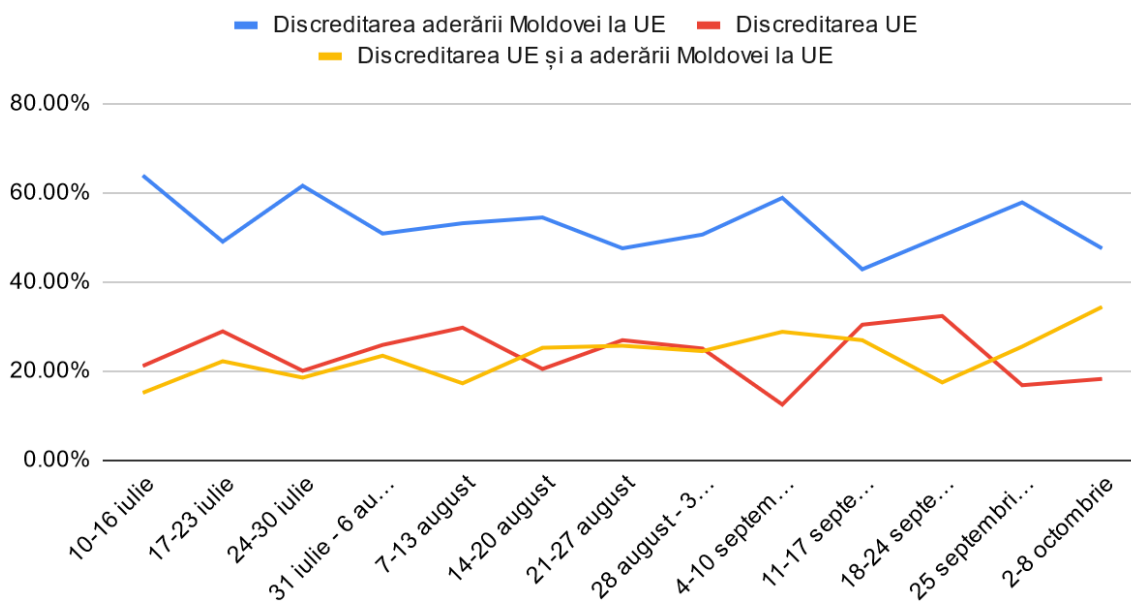
În genere, sursele monitorizate demonstrează o lipsă de interes și de cunoștințe despre UE, politica de la Bruxelles și din "Occidentul îndepărtat" al continentului. Acest lucru se explică probabil prin lipsa de interes și cunoștințe în astfel de chestiuni a publicului larg. Un astfel de vid informațional reprezintă însă o vulnerabilitate care poate fi exploatată ocazional. De pildă, unul din falsurile depistate a fost că UE va strînge forțat toți bărbații ucraineni de pe teritoriul său și-i va trimite să lupte pe front. Niște cunoștințe minime despre UE ar lămuri orice cititor că instituțiile europene nu au nici competențele legale, nici posibilitățile operaționale, nici valorile politice care să permită o astfel de operațiune. În același timp, acest vid informațional reprezintă și o oportunitate. În cazul în care presa de calitate s-ar ocupa mai intens de umplerea acestui vid de informații și cunoștințe despre UE și NATO, percepția acestora s-ar îmbunătăți.

Tendențe și analiză

Pe parcursul monitorizării, clasamentul narativelor și subnarativelor a rămas relativ stabil. Pe de altă parte, selecția subiectelor exploatate de propaganda anti-UE a fost mai degrabă oportunistă. Sursele monitorizate nu au depus eforturi considerabile de setare a agendei publice, ci mai degrabă s-au concentrat pe interpretarea tendențioasă a știrilor și evenimentelor curente din fiecare săptămîină.

Cu alte cuvinte, subiectele se schimbă de la săptămîină la săptămîină, dar sînt mereu prezentate și interpretate astfel încît să se încadreze în niște linii narative relativ stabile. Acest lucru denotă un oarecare grad de planificare, o anumită intenție în spatele eforturilor propagandistice monitorizate. Ele nu sunt aleatorii, ci concertate și gîndite. Este astfel evidentă prezența unei metode, instructaj general despre ce fel de percepții în rândul publicului trebuie create indiferent de evenimente. Foarte probabil că se practică și distribuirea de talking points periodice cu instrucțiuni despre cum trebuie să fie tratate anumite evenimente.

Grupuri narative, distribuție procentuală săptămînală



Atît clasamentele narativelor și subnarativelor, cît și distribuția săptămînală pe grupuri de narative demonstrează fără echivoc axarea surselor de propagandă pe discreditația guvernării și a procesului de integrare europeană. Comparativ, postările și narativele direct anti-UE par mai degrabă un efort de mentenanță, de alimentare a opiniilor și prejudecăților unui public deja convins.

Țintirea guvernării este, firește, motivată și electoral. Partidele pro-ruse vor să-și îmbunătățească șansele electorale și trebuie să reducă sprijinul pentru competitorii lor. UE este un pic prea abstractă și e greu de mobilizat lumea să iasă la vot împotriva lui Charles Michel sau Ursulei von der Leyen, dar e mai ușor de întărit alegătorii împotriva partidului de guvernământ și al președintei Maia Sandu.

În al doilea rînd, imaginea narativă de ansamblu sugerează un efort de a ajunge și la alegătorii pro-europeni dezamăgiți de guvernare sau la cei cu preferințe geopolitice ambigue. Logica propagandei anti-UE pare a fi că e mai ușor să schimbi comportamentul electoral al unei persoane decît orientarea sa geopolitică. Cu alte cuvinte, este mai ușor să convingi un alegător pro-european că guvernul pro-european este prost decît să îl faci pro-rus. Presupunem astfel că scopul principal al propagandei antieuropene este, astfel, cel puțin pe termen scurt, să descurajeze participarea politică a alegătorilor proeuropeni și să reducă sprijinul electoral pentru partidele proeuropene. În același timp, discreditația guvernării și asocierea permanentă a UE cu o putere din ce în ce mai nepopulară la Chișinău va afecta gradual și susținerea pentru UE în rîndul alegătorilor. Însă acesta pare a fi un obiectiv pe termen mediu.

Predicții

În ajunul alegerilor locale, concentrarea propagandei pe chestiuni interne doar s-a intensificat. În general, localele sunt niște alegeri mai puțin geopolitice decât parlamentarele sau prezidențialele, dar discursul guvernării despre „primari europeni” deschide cumva o porțiță pentru geopolitizarea localelor. Răspunsul propagandei anti-UE este că oamenii s-au săturat de discursuri despre Europa și vor rezultate concrete aici și acum. Vor continua mai ales subnarativele despre cum guvernarea folosește integrarea europeană pentru a-și ascunde incompetența și ilegalitățile. Acest proces va duce inevitabil la erodarea imaginii pozitive a UE.

Toate măsurile electorale, legislative sau de investigație care vizează politicieni din opoziție vor fi în continuare etichetate drept dictatură sub acoperirea UE. Programul Satul European Expres, dar și alte generozități pre-electorale din bugetul de stat vor fi criticate drept șantajarea sau mituirea primarilor și alegătorilor - eventual chiar din banii UE.

În același timp, orice progres al Moldovei în direcția integrării europene va fi ironizat și pus sub semnul îndoielii: Moldova nu merită, Moldova nu e gata, statutul de candidat/începerea negocierilor nu înseamnă nimic, aderarea va dura o veșnicie sau nu se va întâmpla niciodată și așa mai departe.

Problema cerealelor ucrainene și a ajutorului financiar pentru Kîiv va rămâne principalul subiect al discursului despre UE, cel puțin pînă se liniștesc spiritele după alegerile din Polonia. Retorica electorală, naționalistă a partidului de guvernământ polonez a fost puternic exploatată pentru mesaje împotriva UE, împotriva Ucrainei și împotriva guvernului pro-european al Republicii Moldova. Aceste mesaje au avut mai multă credibilitate, deoarece provin de la politicieni care nu pot fi considerați pro-ruși, dar care răspândesc exact aceleași idei.

Odată ce Robert Fico a preluat conducerea noii coaliții de guvernământ din Slovacia și va continua aceeași retorică filorusă, declarațiile sale se vor regăsi cu siguranță și în sursele pro-ruse din Moldova. Acestea vor scrie că Fico e încă o dovadă că europenii s-au săturat să sprijine Ucraina și că au nevoie de relații bune cu Rusia.

Recomandări

- Ideea de integrare europeană nu trebuie abuzată și trebuie folosită mai inteligent și mai strategic de către guvernare, pentru a evita oboseala electoratului de acest discurs.
 - Adjectivul „european” nu trebuie folosit pentru orice decizie și proiect de lege. UE sau integrarea europeană trebuie invocate atunci cînd chiar e vorba de politici care țin de aderarea la UE, de îndeplinirea condițiilor, transpunerea standardelor și legislației comunitare în cea națională etc.
 - UE nu trebuie invocată pentru a justifica decizii nepopulare sau controversate. Chiar și atunci cînd chiar e vorba de ceva legat de integrarea europeană, politicile publice trebuie argumentate prin beneficiile pe care le vor aduce. Adică nu „adoptăm această lege fiindcă așa-i în UE”, dar „fiindcă va aduce beneficiul 1, 2, 3, așa cum se întâmplă și în UE”.

- Integrarea europeană nu trebuie invocată în retorică politică agresivă, gen primării anti-europeni, pentru că asta creează conotații negative. Altfel, guvernarea riscă să alimenteze discursul forțelor anti-europene precum că folosește integrarea europeană pentru a pedepsi sau șantaja politic alte forțe politice.
- Guvernul trebuie să prezinte într-un format clar câți bani a primit de la UE în ultimii ani, cât au fost granturi și cât împrumuturi în condiții preferențiale. Trebuie făcută distincția între banii primiți de guvern și cei transferați altor organizații implementatoare. Această claritate și transparență este necesară fiindcă altfel lumea nu înțelege câți bani ajung la guvern, fiind bombardată cu multiple comunicate de presă și știri de la fiecare etapă a unui ajutor financiar: propunere la Bruxelles, aprobare la Bruxelles, semnarea documentului bilateral, aprobare la Chișinău și, într-un final, transferul. Propaganda anti-UE folosește această neclaritate pentru a sugera că sprijinul financiar UE este problematic (al patrulea cel mai popular narativ), pentru că guvernarea ar fura banii sau aceștia ar fi alocați nedrept pentru chestii dubioase. Acest subiect este folosit și pentru a alimenta discursul despre incompetența guvernării (cât de mulți bani primește și cât de puține rezultate).
- MAEIE ar putea să publice o foaie de parcurs privind aderarea la UE: ce trebuie de făcut, ce am făcut deja, ce a mai rămas și care e planul/calendarul pe termen scurt și mediu. Totodată, aici pot fi incluse și eforturile politice și diplomatice (cel puțin ceea ce poate fi făcut publice) pentru a combate discursul că Moldova nu va adera la UE fiindcă nu e pregătită, nu merită, nu face reformele necesare și așa mai departe. Lipsa de informații privind etapa la care ne aflăm și ce anume se face în această direcție lasă loc de manipulare și dezinformații.
- Trebuie evitată monopolizarea integrării europene de către partidul de guvernare, altfel există riscul ca orice variație negativă a popularității acestuia să afecteze și sprijinul pentru aderarea la UE. În acest sens, ar fi binevenit mai multă comunicare unilaterală din partea Delegației UE despre procesul de aderare, despre sprijinul UE pentru Moldova, despre beneficiile diverselor reforme și condiții, dar mai ales despre proiectele concrete implementate cu ajutorul UE. Aici e necesară mai multă comunicare directă cu cetățenii, nu doar prin comunicate de presă sau postări pe rețelele de socializare (care rămân oricum necesare). Delegația ar putea distribui și mai multe informații despre cum au beneficiat alte state de aderare la UE, cu infografice despre România, Croația și alte state est-europene. Acestea trebuie traduse și în rusă și țintite și către vorbitorii de rusă.

**INSTITUTE FOR
WAR & PEACE REPORTING**



Materialul este produs în cadrul proiectului "Strengthening Moldovan civil society and independent media capacity to fight hostile influence of Kremlin and kleptocrats", implementat de Comunitatea WatchDog.MD cu suportul Institutului pentru Raportarea Războiului și a Păcii. Conținutul acestuia nu reflectă neapărat opinia donatorului.